

Een nieuwe beschaving

Elfnovemberlezing 2018 door Kader Abdolah

Men heeft mij gevraagd, een lezing te geven over de vraag hoe wij kunnen omgaan met herinneringen aan een gewelddadig conflict, of aan gewelddadige conflicten. Indirect vroeg de organisatie mij dit onderwerp te bekijken met oosterse ogen, of dit onderwerp met oosterse ogen te belichten. Althans, men heeft het niet zo op papier gezet, maar men heeft het wel gesuggereerd: “Kader, ga op die manier naar het onderwerp kijken.” Als ik door mijn Perzische ogen en met mijn Perzische blik naar één conflict in het bijzonder of naar enkele gewelddadige conflicten wil kijken, dan moet ik vertellen, niet voorlezen. Ik heb een tekst voorbereid, maar ik laat hem liggen. Ik ga op zijn Perzisch een vertelling brengen. Zal ik vertellen waar die over gaat? Als je spontaan gaat vertellen, loop je altijd het risico dat het misgaat met je lezing, maar, Kader Abdolah kennende, komt het altijd goed.

Hoe kunnen we omgaan met conflicten? Over dit onderwerp zijn duizenden boeken geschreven. Dus misschien hebben jullie Kader Abdolah niet echt nodig: aan analyses geen gebrek. Maar ik ga het vanavond heel anders aanpakken. Ik ga praten over de plicht van het schrijven, de plicht van de kunstenaar. Ik ga spreken over de rol van de schrijvers, de kunstenaars, de tekstschrijvers, de vertellers. Ik ga vertellen over nobele mensen, nobele denkers. Over hoe zij omgaan met die pijnlijke herinneringen. En hoe zij proberen ellende om te zetten in uitzicht, in hoop en in nieuwe, nieuwe... ja, wat eigenlijk? Daar wil ik het vanavond over hebben.

We hebben het over menselijke ellende. In de geschiedenis hebben we daar genoeg voorbeelden van. Mijn salam, mijn groeten aan Ieper, de stad van vrede, de stad die herinneringen bewaart aan zoveel ellendige conflicten. En mijn Perzische salam en groeten aan de bewoners van deze stad. En mijn salam en groeten aan hen die in deze grond begraven liggen.

Hoe gaan de schrijvers, de kunstenaars, de schilders, met deze ellendige conflicten om?

Omdat ik het over de mens heb, ga ik terug in de geschiedenis. Ik wil het hebben over Mozes en de Israëlieten in die tijd, en over de farao. De farao gaf opdracht om alle pasgeboren zonen van de Israëlieten te doden. Om de Joden zo doeltreffend mogelijk te vernietigen. En ze hebben het gedaan. In de geschiedenis is duidelijk geworden wat ervan gekomen is. Er was ellende, er was conflict en er was verdriet. En er vielen honderden doden en gewonden onder de Israëlieten en ze vluchtten massaal weg.

Wat is er verder gebeurd? Wat hebben de generaties daarna met hun pijnlijke herinneringen gedaan? Gewone mensen leden gewoon onder de dodelijke herinneringen. Maar men had nobele schrijvers, vertellers nodig om die ellende en dat verdriet om te zetten in blijheid, hoop en uitzicht. Zij waren het, die een verhaal op papier begonnen te zetten. Zij begonnen te vertellen!

Zie: “En de moeder van Mozes zette baby Mozes in een mand, om hem te redden. En zij gaf hem aan de Nijl. En zo kwam hij precies terecht bij dat ene huis, het paleis van de farao.”

De rest van het verhaal is bekend, dat kennen jullie, dat kennen we allemaal. Daar is Mozes opgegroeid. Mozes werd volwassen. Mozes is op zoek gegaan naar zijn stam. Mozes werd de leider van zijn stam. Er kwam oorlog. Oorlog tussen Mozes en zijn aanhangers, tegen de farao. En toen? Wéér vernietigingen, wéér ellende. Mozes vluchtte met zijn aanhang weg. En hij kwam bij de zee terecht. Achter hem stond de berg, en het leger van de farao. Hoe moest hij verder? Waar moesten de Israëlieten heen?

Daar heb je een nobele verteller, nobele vertellers, voor nodig. Om, precies op het moment dat de hoop verloren is en de ellende groot, een weg te banen naar de toekomst. En opeens werd de zee gesplitst. Er kwam een weg vrij en Mozes en zijn aanhang konden verder. Ze waren gered. Door wie? Door die oorlog? Nee, door de verbeeldingskracht van een verteller, van de vertellers, van de schrijvers. Zij zijn erin geslaagd om de hoop, om de fakkel van de hoop, boven de hoofden van de Israëlieten te blijven houden. Zo ontsnapten ze aan het geweld, en ze gingen verder. Mozes kwam bij de berg Sinaï en hij ging de berg op.

Nu komt de vraag: Hoe gaan we om met onze ellendige herinneringen? De mens blijft niet steken in verdriet. De mens zal zijn verdriet omzetten in nieuwe uitzichten.

Mozes, symbool van verdriet en ellende, van een conflict, klonk de berg Sinaï op en kwam met tien geboden. Een nieuw uitzicht voor de mensheid. Tien geboden, een wet. De farao kende geen wet; Mozes kwam met de wet. Hij maakte van ellende rechtvaardigheid. Vreugde. En ik lees een van die tien geboden. Mozes zei: “Zes dagen lang kunt u werken en al uw arbeid verrichten. Maar de zevende dag is een rustdag, die gewijd is aan de Heer, uw God. En dan mag u niet werken. Dat geldt, en hier gaat het om, dat geldt voor u, voor uw zonen, voor uw dochters, voor uw slaven, voor uw slavinnen, voor uw vee. En ook voor vreemdelingen die bij u in de stad wonen.” De onrechtvaardigheid van de farao zette de nobele schrijvers, de vertellers, tot rechtvaardigheid aan: tot het maken van een wet.

Ik ga niet verder met Mozes. Want ik heb het niet over Mozes, en ik zal het zometeen ook niet over Jezus hebben, ik heb het over de kracht van de verbeelding van de mens, die in staat is om van zoveel doden, zoveel ellendige herinneringen, iets groots, iets nieuws, iets menselijks te maken en uitzicht te bieden.

We gaan naar de tijd van Jezus. Weer conflict, weer oorlog. Jezus vocht voor rechtvaardigheid. Hij werd gearresteerd, dat weten we, we kennen het verhaal. Hij werd gekruisigd door de ordehandhavers van die dagen, door de machthebbers van die dagen. Het moest afgelopen zijn met Jezus en zijn verhaal! Maar opeens begonnen de vrienden, de kameraden van Jezus, en de generaties na hen, de herinneringen aan de dood, de herinneringen aan het verdriet, om te zetten in iets nieuws. Wat was dat nieuws? Ze kwamen met een magische vertelling, met een magische tekst.

Wat zei die tekst? De zware steen op het graf van Jezus was opzij geschoven. Jezus was opgestaan uit de dood en was de hemel in gevaren. En Jezus kwam weer terug op aarde als de zoon van God. En dan begonnen andere kameraden van Jezus de dood, het probleem, het verdriet, om te zetten in elf of nog meer vertellingen, die later in de vorm van de Bijbel, in de vorm van hoop en uitzicht, werd uitgegeven. Door de kracht van de verbeelding van de mens, om niet te blijven steken in de pijn, ontstond een nieuwe beschaving.

Daarover werd in de Bijbel geschreven: “In den beginne was het Woord. En het Woord werd Vlees.” De geschiedenis is bezaaid met problemen, verdriet en oorlogen. Maar de mens heeft zijn nobele krachten opdracht gegeven om verdriet en pijn om te zetten in – Zie! – het Hooglied. Het is onmogelijk! Dood, verderf... en dát dan omzetten in een van de mooiste voorbeelden van poëzie ooit door de mensheid op aarde geschreven! Het Hooglied.

Zie: “Gij zijt schoon, mijn vriendin. Gij zijt schoon, uw ogen zijn duivenogen. En uw twee borsten zijn gelijk twee welpen, tweelingen van een ree, die onder leliën weiden.” Dit – ongeveer dit – staat in de Bijbel, in het Oude Testament. Ze konden natuurlijk wel blijven huilen, een eeuwigheid lang. Maar ze kwamen met iets bijzonders, iets goddelijks. En dat was de Bijbel.

Mij is gevraagd om met Perzische ogen, met mijn Perzische manier van kijken, dit onderwerp te belichten. Ik neem Mohammed als voorbeeld, Mohammed de profeet. Hij kwam met een boek, de Koran. En de mohammedanen vielen het oude Perzische rijk binnen. In drie weken tijd vernielden ze alles. Alle Perzische vuurhuizen werden vernietigd. Perzische prinsessen werden verkracht. Perzische tapijten en goud, alles van waarde, werd naar de plek gebracht waar nu Saoedi-Arabië is. Driehonderd jaar lang was er verzet in het Perzische rijk. De Perzen wilden de cultuur, de taal en de religie van de Arabieren niet hebben. Er werden duizenden verzetsstrijders onthoofd. Maar het verzet kon niet blijven duren. De nobele Perzische mensen zeiden: “We knielen voor jullie boek, maar jullie taal en jullie cultuur willen we niet hebben.” De Arabieren gingen akkoord. Opeens stroomde de Koran, het proza van de Koran, als een jonge rivier de oude aderen van de Perzische taal en cultuur in. Dit compromis bracht nieuwe ontwikkelingen voort in de Perzische geschiedenis. Grote Perzische dichters stonden op, grote klassiekers als Hafez, Saadi, Rumi, Ferdowsi, Khayyam, en nog honderden anderen. En wat deden ze dan, die meesters? Vierhonderd jaar lang blijven ze verdriet, conflict, oorlog, verkrachtingen en alles omzetten in een nieuwe soort goddelijk proza in de Perzische literatuur.

En nog iets anders. De nobele vertellers – geen nobele vertellers, de mens – gebruikte zijn verbeeldingskracht en begon verhalen te vertellen. Welke verhalen? Vertellingen van duizend-en-één nacht. Een meesterwerk voor alle tijden in de menselijke literatuur. Herinneringen aan ellende, verdriet en gewelddadige conflicten werden omgezet in de meest goddelijke fictieve verhalen die de mensheid ooit kon bedenken.

Om het niet zo vaak over verdriet te hebben, en om jullie te laten zien hoe de oosterse mens met ellende omgaat, zal ik een kort verhaaltje van duizend-en-één-nacht voorlezen. De boodschap van mijn lezing vanavond, en het antwoord op de vraag die ik in deze lezing wilde beantwoorden, staat in deze tekst.

“Er was eens een rijke koopman. Maar hij was lelijk en onbemind. Hij had een mooie jonge vrouw, wier haar zo donker was als de nacht, en haar lichaam zo schoon als het licht. En ze had gazellenogen. De man hield van zijn vrouw. Maar zij wilde niets met hem te maken hebben. Ze liet zich niet door hem aanraken. Op een nacht sloop een dief hun slaapkamer binnen. De man was diep in slaap. De vrouw zag de dief en werd bang, kroop onder de dekens en hield haar man vast. De man werd wakker. Verbaasd vroeg hij zijn vrouw: waarom ben je nu ineens zo lief? Waaraan verdien ik deze omarming? Toen hij de dief zag, riep hij: goeie man, je hebt geluk in mijn huis gebracht. Neem maar mee wat je wilt.”

Ik zal het niet teveel uitleggen. Hoe wordt in het verhaal ellende omgezet in genot? Een dief komt binnen. Angst ontstaat. Maar de man zet zijn angst onmiddellijk om in een verzinsel, om er een van zijn mooiste nachten van te maken.

Ik kom geleidelijk naar het heden. We gaan naar de jaren dertig, naar de burgeroorlog in Spanje. De stad Guernica werd gebombardeerd. De helft van de stad werd vernietigd. Picasso voelde het verdriet van de stadsbewoners. Hij voelde hoe zij geknield waren, hoe ze gebogen liepen door het verdriet. Om de stad nog één keer terug tot leven te roepen, maakte hij een van zijn mooiste schilderijen ooit. Hij heeft de herinnering aan een gruwelijke oorlog veranderd in “Oh, wat mooi”. De kunstenaar kan kracht geven, kan energie geven.

Zo'n 27 jaar geleden vluchtte een Perzische schrijver uit zijn vaderland: Kader Abdolah. Zijn broer was geëxecuteerd, zijn zus van veertien zat zeven jaar in de gevangenis, zijn schoonbroer zat in de gevangenis, vele vrienden, vele kameraden waren gedood. En ik vluchtte weg. En ik kwam in Nederland terecht. Het was al acht jaar oorlog. Oorlog tussen Iran en Irak. Onze stad was gebombardeerd, ons huis was gebombardeerd. Ik vluchtte weg. Mijn verhaal is lang, ik heb er boeken over geschreven. En, na een lange tijd onderweg te zijn geweest, en na van het ene naar het andere asielzoekerscentrum te zijn gegaan, kwam ik uiteindelijk terecht in een klein dorp aan de rivier de IJssel. De bewoners hadden nog nooit een vreemdeling gezien. Ik was de eerste. Een man met een grote zwarte snor en een koffer. Ik had daar een huis aangeboden gekregen. Ik ging het dorp binnen. Er leek niemand te zijn. De mensen stonden allemaal achter de ramen, met de gordijnen dicht. Ze stonden door de spleet in de gordijnen naar buiten te kijken.

In mijn vaderland wilde ik ooit een bekende, beroemde Perzische schrijver worden. Een geliefde schrijver zelfs. En ik had nog een andere droom in het vaderland. Ik wilde minister-president worden. Ja, dat kan: schrijver én minister-president zijn. Maar nu was ik in dat dorp terechtgekomen. En ze praatten er in een zwaar dialect. Ik was de enige die een beetje beschaafd Nederlands sprak. Ik had in het asielzoekerscentrum een paar zinnnetjes geleerd.

Ik zat met herinneringen aan acht jaar oorlog, herinneringen aan de dood van mijn kameraden met wie ik in de ondergrondse redactie van een ondergronds blad had gezeten. De dood van familieleden. Ik kon niet slapen. Midden in de nacht werd ik wakker, nat van het zweet van alle ellende die ik meegemaakt had. Het was afgelopen met mij, dat wist ik. Ik was in een dorp terechtgekomen waar geen toekomst voor mij was. Ik had gefaald. Ik was gevallen: diep, diep, diep.

Gevallen en gefaald herinnerde ik mij een oud Perzisch gezegde:

“Hoe dieper je valt, hoe dichterbij goud terechtkomt.”

Dit gezegde is eigenlijk de essentie van mijn lezing vanavond. Ik herhaal het nog een keer:

“Hoe dieper je valt, hoe dichterbij goud terechtkomt.”

Ik kwam overeind.

Het was helemaal geen oud Perzisch gezegde – ik had het gezegde zelf gemaakt. Ik had het zelf gemaakt! Naar de ervaring van Mozes, Jezus, Mohammed en wie dan ook, over wie we zoveel boeken hadden gelezen. Ik kwam overeind en ik zocht naar goud.

Het goud lag vóór me in de Nederlandse taal. Ik pakte de fiets en ik fietste naar de bibliotheek. Maar het dorp had geen bibliotheek. Ik moest de pont op, de andere kant op, tien kilometer fietsen naar de bibliotheek. Ik ging de bibliotheek binnen. Naar de mevrouw van de balie. Ik boog me voorover en ik zei: “Mevrouw.” En ik fluisterde. “Mevrouw, ooit wilde ik minister-president worden, maar daar is niets van terechtgekomen. Maar nu heb ik een boek nodig. Een belangrijk boek. Maar ik heb een probleem. Ik kan het nog niet lezen.” De vrouw voelde meteen de urgentie van mijn eis. Ze liep naar een boekenkast en kwam terug met een dun boekje: Jip en Janneke. Een kinderboek van Annie M.G. Schmidt. Ik begon als een gelovige jood voor de heilige muur Jip en Janneke uit het hoofd te leren. Want ik had geleerd uit de geschiedenis: dat is je plicht, om verdriet te veranderen in nieuwe uitzichten. En toen ik dat boek, duizend woorden ongeveer, uit het hoofd geleerd had, begon ik in het Nederlands te schrijven. Niet zomaar een zinnetje te schrijven, maar een boek te schrijven. En ik schreef met honderden foutjes mijn eerste boek. En na drie jaar werd mijn eerste boek gepubliceerd. En dan het tweede, derde, vierde, vijfde... veertiende... zeventiende... twintigste.

En dan de vraag: hoe is dat mogelijk?

Ik ben niet super getalenteerd. Maar ik heb Het verdriet van België gelezen. Ik heb Kaas gelezen. Ik heb Het Been gelezen.

Hoe is het mogelijk? Toen ik wegvluchtte wist ik niet wat ik zou krijgen. Wel wist ik waarom ik gevlucht was, maar ik wist niet wat ik zou krijgen.

Ik weet het nu. Ik vluchtte weg om vanavond in Ieper te zijn. Ik vluchtte weg om jullie te ontmoeten. En dat is een bijzondere, merkwaardige ontmoeting. Want de nobele schrijvers uit de geschiedenis hebben mij geleerd om ellende om te zetten in literatuur. Dat heb ik gedaan. En door de worsteling van de nobele vertellers, van de schrijvers, en van de schilders en kunstenaars, door hun worsteling om de ellende van conflicten om te zetten in iets nieuws, creëren ze een nieuw ik voor de samenleving. Een nieuwe identiteit. Een nieuwe beschaving.

Hier stop ik ermee.

Mijn groeten, mijn Perzische salam aan de duizenden die hier liggen.

En aan de duizenden bewoners van de stad, die hun herinneringen levendig, met blijheid, met liederen en met feesten en met bier overeind houden.

Ik dank u.